

УДК: 343.9

Тодосієнко Анна Олександрівна –
старший викладач кафедри
кримінального права і процесу
Юридичного інституту Національного
авіаційного університету

ПРОФІЛАКТИКА ЕКСТРЕМІЗМУ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Здійснено кримінологічний аналіз профілактики молодіжного екстремізму в Україні. Розкрито загальносоціальний та спеціальний рівні профілактики цього феномена кримінальних правопорушень. Визначено проблемні питання, пов'язані із запобіганням екстремістським злочинам у молодіжному середовищі, та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: екстремізм; молодіжний екстремізм; екстремістська діяльність; екстремістські прояви; національна безпека; загроза суспільству.

Нині Україна переживає складні часи. Одночасно з агресією, що насунулася на нашу державу від північного сусіда Російської Федерації, активізувалася діяльність внутрішньодержавних незаконних груп формування екстремістського спрямування, які, скориставшись нагальним моментом, намагаються всіляко порушити територіальну цілісність нашої країни. Саме екстремістські прояви стали дестабілізуючим фактором, на які діє низка потужних криміногенних чинників. Громадськість стає свідком того, як окремі суб'єкти, у тому числі з кримінального середовища, намагаються поширювати чужі ідеали в маси, у яких пропагується культ насилля, жорстокості, свавілля, ненависті, що підриває віками усталені моральні цінності, сформовані в українській державі. Під такий вплив потрапляє й молодь. Таке становище викликано тим, що вони намагаються самоутвердитися в процесі взаємодії з такими як вони самі, що спонукає їх до об'єднання в неформальні групи та організації.

Вітчизняні правоохоронні органи намагаються всіляко запобігати таким видам злочинів. Вони цілеспрямовано здійснюють профілактику серед української молоді як один з ефективних шляхів протидії сучасній екстремістській діяльності для того, щоб донести до свідомості молодих громадян реалістичність наслідків цього антисоціального феномена сучасності.

Окремим питанням протидії екстремізму присвячено праці науковців Д. І. Амінова, Н. С. Беглова, І. П. Блищенко, Т. С. Бояр-Созонович, В. В. Василевича, Л. Н. Галенської, О. М. Джужі, Ю. Ф. Іванова, І. І. Карпеця, Є. Г. Ляхова, Л. А. Моджоряна, О. М. Траїніна та ін. Однак комплексний, кримінологічний аналіз питання, пов'язаного з профілактикою екстремізму в молодіжному середовищі, науковці не здійснювали, що становить основу нашого дослідження.

На нашу думку, одним із ключових напрямів запобігання екстремізму в молодіжному середовищі має бути реалізація комплексної кримінологічної профілактики – роз'яснювально-попереджувальна роботи щодо протидії цьому негативному явищу. У наукових джерелах її визначають як систему соціальних, правових, педагогічних та інших заходів, спрямованих на виявлення й усунення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень екстремістської спрямованості. Кримінологічна профілактика є різною за формою і змістом, залежно від вікової категорії осіб, утягнутих в екстремістський рух. Як свідчать офіційні вітчизняні статистичні дані, основний контингент молодіжного екстремізму – це особи віком від 13 до 28 років, а отже, і заходи щодо попередження екстремізму мають відповідати конкретному віковому статусу цих осіб. Науковці пропонують розрізняти два рівня профілактики: загальносоціальний і спеціальний [1, с. 147].

Загальносоціальний рівень є комплексом профілактичних заходів, що спеціально не спрямовані на встановлення причин та умов вчиненого злочину, пов'язаного з екстремізмом. Він являє собою заходи з оздоровлення соціального клімату в середовищі, у якому перебувають молоді люди (школа, центри дозвілля, спортивні секції тощо). Зокрема, стосовно осіб молодшого та підліткового віку, які ще не перейнялися цілком і повністю ідеями екстремізму, тобто фанатично не повірили в “правду фізичної сили”, більш дієвими є саме профілактичні заходи загального рівня. Використання їх дозволяє державному апарату й суспільству в подальшому не допускати формування злочинного мислення в неповнолітнього суб'єкта [2, с. 78–85].

Для цього необхідно постійно застосовувати різні заходи психологічного впливу на молоду особу саме на ранніх етапах формування її психіки. Психологи виділяють три основні складові, які прямо впливають на формування свідомості неповнолітніх осіб: сім'я, вулиця і школа. Кожний з них діє і позначається на свідомості молодої особи та формує в неї відповідні життєві пріоритети й цінності. При тому має бути так, щоб кожен із них не протистояв один одному в психологічному формуванні молодого індивідуума, а був його

логічним продовженням. Інакше необхідно буде посилити позитивний вплив названих вище складових так, щоб хоча б один з них міг перекрити або зрівняти негативний вплив іншого чи двох.

Значний вплив на формування психології неповнолітньої особи здійснює її сім'я. Це середовище, в якому формуються умови фізичного, психічного, емоційного, духовного та інтелектуального розвитку індивідуума. Виховання дітей та сповідування цінностей щодо толерантних взаємовідносин, поваги до інших і суспільно-корисних орієнтирів здійснюють передусім батьки, родичами, а вже потім загальноосвітній заклад, суспільство, держава. Сімейне неблагополуччя, асоціальна поведінка батьків та відсутність контролю за поведінкою дітей призводять до їх ранньої криміналізації. Тому актуальним наразі є активізація зусиль у галузі поліпшення соціального становища сімей, трудової зайнятості, психологічної допомоги жертвам насильства в сім'ї тощо.

Важливу роль у формуванні психологічних засад молоді особи відіграє вуличне середовище, у якому вона перебуває значний проміжок часу. Унаслідок впливу товаришів та їх інтересів у молоді людини формуються як позитивні, так і негативні психологічні якості. На жаль, вуличне середовище для окремої категорії неповнолітніх осіб стає більш значимим ніж цінності, що сповідаються в сім'ї та школі. Крім того, девіантна поведінка молодих індивідуумів частково є продуктом самовиховання або наслідком негативного впливу соціального середовища особи. При спілкуванні неповнолітніх у неблагонадійних компаніях з числа однолітків та старших молоді люди нерідко вдаються до алкоголізму, вживання наркотичних і токсичних препаратів тощо. Самовиховання молоді в цих групах призводить до неправильного, а інколи агресивного сприйняття навколишнього світу. Під час проведення дозвілля в таких компаніях у неповнолітніх формується неправильна шкала життєвих цінностей. Таким чином, "вулично-під'їзна" спільність аморальних молодих людей слугує найсерйознішим чинником до десоціалізації особистості й деструкції її мислення [3, с. 38–41]. Єдиним шляхом щодо припинення негативного впливу так званої "вуличної культури" є створення позитивної альтернативи їй. Наприклад, організація різнопланових сучасних гуртків, спортивних секцій, центрів дозвілля тощо.

Важливим інструментом у процесі виховання молоді є школа, а в подальшому професійно-технічні та вищі навчальні заклади освіти, а також служба в армії. Однак значущість навчання і виховання в загальноосвітній школі є на порядок вищою, ніж у середньо-спеціальних чи вищих закладах освіти, оскільки свідомість особистості розвивається передусім у період шкільного навчання молоді людини.

Саме в цей період формування юнацької психіки можливо здійснити позитивний вплив на свідомість особистості. Крім того, важливим засобом у процесі виховання толерантності та культури міжетнічного спілкування мають бути тематичні уроки, які необхідно системно запровадити в школах із залученням до їх організації та проведення представників правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування, громадськості. Різнопланові екскурсії для школярів дають можливість їм розширити свій кругозір, більше дізнатися про культурну спадщину свого міста, регіону, країни. Залучення молоді до активної участі в конкурсах, змаганнях, олімпіадах тощо через відповідні мотивації не лише стимулюватиме її до подальшої участі в різних заходах, а й розкриватиме особистість кожного. Також на державному рівні має удосконалюватися система з організації психологічної допомоги школярам при загальноосвітніх вітчизняних навчальних закладах. Шкільні психологи повинні з розумінням ставитися до кожної дитини, надаючи їй допомогу в правильному координуванні власними емоціями, у подоланні бар'єрів у спілкуванні з однолітками і не тільки, вчителями, батьками, людьми старшого віку тощо. Належне формування основ толерантного світогляду молоді має бути ключовим для загальносоціальної кримінологічної профілактики. Така профілактика сприятиме правильному зорієнтуванню в життєвих цінностях і пріоритетах.

На відміну від загальносоціальної кримінологічної профілактики молодіжного екстремізму, діє профілактика спеціального рівня протиправних дій осіб, що спрямована безпосередньо на усунення причин й умов екстремістських виявів. Саме на цьому рівні йдеться про систему заходів, спрямованих на вирішення конкретного завдання – попередження злочинів, пов'язаних з екстремізмом. У контексті заходів спеціального рівня профілактичних дій можна виділити низку комплексів і засад, які впливають на зменшення кількості злочинів екстремістської дії, що забезпечують правоохоронні органи. Насамперед, це такий напрям діяльності, як дослідження та аналіз сучасного стану проблеми щодо екстремізму. Він уособлює собою підбір особливих заходів впливу на фактори та умови, що сприяють протидії виникненню і поширенню ксенофобних та екстремістських ідей, поглядів й установок, а також сформованих практик екстремістської діяльності.

Не менш важливе місце в системі спеціального рівня протидії молодіжному екстремізму посідає інформаційне забезпечення та отримання за його допомогою важливих даних для роботи правоохоронних органів України. Зокрема, інформаційне забезпечення дає можливість оперативної й об'єктивної добути значний обсяг відомостей про екстремістські групи, місця їх легальних і нелегальних

зустрічей, позиції екстремістів на проблеми екстремістської діяльності, а також про їх організатора, керівників та безпосередніх учасників цього криміногенного напрямку [4].

Добутий інформаційний масив сприяє вітчизняним правоохоронним органам у вжитті профілактичних заходів стосовно суб'єктів, які причетні до екстремістської діяльності. Тобто на основі отриманих інформаційних даних створюється відповідна програма: а) з проведення оперативно-профілактичних заходів у середовищі затриманих осіб, причетних до організації чи участі в екстремізмі; б) ліквідації чи нейтралізації криміногенних факторів, що сприяють вчиненню злочинів екстремістської спрямованості.

Окремий напрям інформаційного забезпечення полягає в отриманні даних про залучення та участь молоді в екстремістських середовищах. На основі цих даних готується відповідна програма, що спрямована на проведення профілактичних бесід з неповнолітніми. Створюються окремі обліки осіб, схильних до вчинення протиправних дій екстремістської спрямованості, здійснюється контроль за цими особами з метою їх виправлення чи навпаки.

Важливим елементом профілактики молодіжного екстремізму залишається постійне вдосконалення роботи з виявлення причин й умов, що сприяють екстремізму, оскільки чинники, які спонукають молодих людей до вчинення злочинів екстремістської спрямованості, з часом змінюються. Відповідно, ті причини та умови, що спонукали до протиправних дій молодих людей ще вчора, сьогодні можуть і не стати такими з огляду на обставини, що змінилися. Однак вважаємо, що позитивними чинниками, які можуть сприяти детермінації екстремістської діяльності в Україні, є такі:

покращення економічного становища в державі;
підвищення соціальних стандартів життя наших співвітчизників;
загальний культурний ріст та політична соціалізація громадян.

У сукупності загальносоціальний та спеціальний рівні профілактичних заходів попередження виявів молодіжного екстремізму в Україні здатні якісно вплинути на зниження показників злочинності цього напрямку. Це дасть можливість несвідомій частині молоді зробити власну переоцінку цінностей і розвінчати в них міф про безкарність їх дій в активних антигромадських рухах і заворушеннях, які несуть у собі загрозу безпеці державі та її громадянам.

Переконані, що найважливішою складовою профілактики екстремізму в молодіжному середовищі має бути попереджувальна робота вітчизняних компетентних органів, яку вони повинні здійснювати в освітніх установах (школах, коледжах, технікумах, університетах) у межах правового виховання та подолання у свідомості підрастаючого покоління правового нігілізму. Однак слід

визнати, що на сьогодні співробітники правоохоронних органів України недостатньо приділяють увагу такій діяльності серед молоді, що зумовлено, зокрема, відсутністю згадування про неї в нормативно-правових актах України. На нашу думку, необхідно нагально ввести в дію комплекс антиекстремістського законодавства, який дасть можливість протидіяти злочинам сучасності. Зокрема, необхідно якнайшвидше прийняти Закон України “Про протидію екстремізму”, з внесенням відповідних змін до низки вітчизняних законодавчих актів. У цьому Законі чітко регламентувати такі ключові поняття, як “екстремізм”, “молодіжний екстремізм”, “міжнародний екстремізм”, “екстремістська діяльність” та виділити й закріпити ознаки і основні риси екстремізму. Це необхідно, насамперед, для того, щоб дії, які мають явно екстремістський характер, не були б помилково кваліфіковані як звичайне хуліганство або ж вандалізм чи навпаки.

Отже, доходимо висновку про таке:

під профілактикою молодіжного екстремізму слід розуміти систему соціальних, правових, педагогічних та інших заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин й умов, що сприяли вчиненню ними кримінальних правопорушень екстремістської спрямованості;

профілактика екстремізму в середовищі молоді являє собою складну систему заходів загальносоціального (формування основ толерантного світогляду молоді) та спеціального (попередження злочинів та правопорушень екстремістської спрямованості) рівнів, які забезпечують цілий комплекс профілактичних дій, спрямованих на протидію екстремізму в Україні;

правовими засадами боротьби з екстремізмом в Україні є законодавче врегулювання цієї діяльності нормативно-правовими актами, яке дасть можливість вітчизняним правоохоронним органам у правовому полі здійснювати боротьбу з кримінальними правопорушеннями цієї категорії злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Иванов Ю. Ф. Криминология : навч. посіб. / Ю. Ф. Иванов, О. М. Джужа. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. – 264 с.
2. Аминов Д. И. Молодежный экстремизм / Д. И. Аминов, Р. Э. Оганян. – М. : Триада, 2005. – 196 с.
3. Кубякин Е. О. Проблема профилактики экстремизма в молодежной среде / Е. О. Кубякин // Общество: политика, экономика, право. – 2010. – № 1. – С. 38–41.
4. О роли СМИ в борьбе с терроризмом [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rs-gov.ru/node/7979>.